

ظرفیت شناسی خودکفایی دفاعی جمهوری اسلامی ایران

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شماره مسلسل: ۲۰۶۹۶
کد موضوعی: ۲۶۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

تاریخ انتشار:
۱۴۰۴/۲/۱۵

عنوان گزارش:

ظرفیت‌شناسی خودکفایی دفاعی جمهوری اسلامی ایران

نوع گزارش:

طرح/لایحه □، نظارتی □، راهبردی ■، پیش‌نویس قانونی □

نام دفتر:

مطالعات سیاسی (گروه امنیتی - دفاعی)

تهیه و تدوین:

امیرمحسن شاه‌شرقی

ناظران علمی:

مهدی امیری، بهادر غلامی

گرافیک و صفحه‌آرا:

زهرا دلاوری

ویراستار ادبی:

سیده مرضیه موسوی راد

تاریخ شروع مطالعه:

۱۴۰۳/۱۲/۱۵

واژه‌های کلیدی:

۱. خودکفایی
۲. خودکفایی دفاعی
۳. SOAR
۴. ظرفیت‌شناسی

فهرست مطالب

چکیده.....	۶
خلاصه مدیریتی.....	۷
۱. مقدمه.....	۸
۲. پیشینه پژوهش.....	۸
۲-۱. سوابق مطالعاتی در مرکز.....	۸
۳. معنا و مفهوم خودکفایی دفاعی.....	۹
۳-۱. اهمیت خودکفایی دفاعی.....	۹
۳-۲. ایران و مسئله خودکفایی دفاعی.....	۱۰
۴. روش تحلیل SOAR در مطالعات راهبردی.....	۱۲
۵. تحلیل SOAR از خودکفایی دفاعی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران.....	۱۳
۵-۱. نقاط قوت.....	۱۴
۵-۲. فرصت‌ها.....	۱۵
۵-۳. چشم‌اندازها.....	۱۶
۵-۴. نتایج.....	۱۷
۵-۵. خلاصه یافته‌ها براساس روش SOAR.....	۱۸
۵-۶. راهکارهای تقنینی، نظارتی و سیاستی.....	۱۸
۶. جمع‌بندی.....	۱۹
منابع و مآخذ.....	۲۰

فهرست شکل

شکل ۱. نقشه روند کاهش واردات تسلیحات جمهوری اسلامی ایران (۲۰۱۸-۱۹۹۴).....	۱۱
---	----

فهرست جداول

جدول ۱. نمونه پرسش‌های مرتبط در مطالعه ظرفیت‌شناسی.....	۱۳
جدول ۲. خلاصه‌ای از مهم‌ترین تولیدات صنایع دفاعی کشور.....	۱۴
جدول ۳. خلاصه یافته‌های گزارش براساس الگوی SOAR.....	۱۸

ظرفیت‌شناسی خودکفایی دفاعی جمهوری اسلامی ایران

چکیده

در مطالعات راهبردی به تبیین و بررسی مسئله خودکفایی دفاعی در ایران بپردازد. بدین منظور با استفاده از مستندات و بررسی‌های کارشناسی نسبت به تعیین نقاط قوت، فرصت، انتظارات و نتایج قابل توجه در حوزه خودکفایی دفاعی مبادرت شده است. پس از جمع‌بندی عناصر پیش‌گفته و با بهره‌برداری از یک نگاه کل‌نگرانه، در پایان گزارش تلاش شده تا مهم‌ترین راهکارهای پیشنهادی برای شکوفاساختن ظرفیت‌های موجود در کشور برای خودکفایی دفاعی به اتکای یافته‌های گزارش، مورد بحث قرار گیرد.

خودکفایی یکی از موضوعاتی است که در حوزه مطالعات دفاعی به دلایل راهبردی متعدد مورد توجه قرار گرفته و برای تحقق آن در سطح نسبی تلاش می‌شود. جمهوری اسلامی ایران نیز به‌عنوان یک واحد ملی مستقل و غیروابسته به اقتضای ملاحظات و ضروریات خاص، مسئله خودکفایی دفاعی را در راهبرد امنیت ملی خود جانمایی کرده است. گزارش حاضر به‌منظور کمک به تعمیق و گسترش تلاش‌های جاری در موضوع خودکفایی انجام شده است و قصد دارد با استفاده از رویکرد ظرفیت‌شناسانه SOAR

بیان / شرح مسئله

■ خودکفایی دفاعی در تعریف بدین معناست که صنایع دفاعی یک کشور، خدمات و کالاهای نظامی مورد نیاز نیروهای مسلح را بدون نیاز - یا با کمترین نیاز - به عوامل خارجی طراحی و تولید کنند. مسئله خودکفایی در صنایع و خدمات دفاعی به دلیل نقش آن در دستیابی به استقلال راهبردی، کاهش آسیب‌پذیری دفاع در مقابل تحریم، خنثی ساختن آثار گسست در زنجیره تأمین و ظرفیت‌های فراوان اقتصاد دفاع مورد توجه است.

■ خودکفایی دفاعی به موجب دو عنصر ذهنیت و ضرورت در راهبرد امنیت ملی ایران جانمایی می‌شود. عنصر ذهنیت در واقع به گفتمان انقلاب اسلامی و استقلال‌طلبی نهفته در آن، مرتبط است و در شعار «استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی» تبلور می‌یابد. عنصر ضرورت نیز با تجربه زیسته جمهوری اسلامی ایران در هشت سال دفاع مقدس پیوند دارد و بدین معناست که ایران برای دفاع از سرزمین خود در مقابل متجاوز، ناگزیر شد تا به سمت خودکفایی دفاعی حرکت کند.

نقطه نظرات / یافته‌های کلیدی

■ روش SOAR به عنوان یکی از روش‌های نوظهور در حوزه مطالعات راهبردی مطرح شده که با رویکرد ایجابی و ظرفیت‌شناسانه به مسائل نگرینسته و بر نقاط قوت، فرصت‌ها، انتظارات و نتایج تمرکز دارد. با توجه به اهمیت تمرکز بر نقاط مثبت در فعالیت‌های توسعه‌ای مربوط به دفاع ملی، استفاده از این روش تحلیلی برای مطالعه خودکفایی دفاعی واجد مطلوبیت خواهد بود.

■ مهم‌ترین نقاط قوت جمهوری اسلامی ایران را در عرصه خودکفایی دفاعی می‌توان وجود زیرساخت‌های صنعتی - دفاعی، بهره‌مندی از توانمندی‌های تولیدی بالفعل، اثبات تاب‌آوری و تطبیق‌پذیری صنایع دفاعی و مزیت در نیروی انسانی برشمرد.

■ مهم‌ترین فرصت‌های موجود برای جمهوری اسلامی ایران در حوزه خودکفایی دفاعی را می‌توان مشارکت‌های موجود با

قدرت‌های غیرغربی و تقاضای فزاینده صادراتی برای تولیدات دفاعی جمهوری اسلامی ایران دانست.

■ در حوزه انتظارات، مسئله خودکفایی دفاعی در قانون اساسی و اسناد بالادستی به تفصیل مورد توجه قرار گرفته است. سند سیاست‌های کلی نظام در موضوع خودکفایی دفاعی و امنیتی، مهم‌ترین مرجع کیفی برای مشخص کردن انتظارات جمهوری اسلامی ایران در این حوزه است که ممنوعیت واردات در نیازهای دفاعی جزء در حد ضرورت، دستیابی به فناوری‌های برتر دفاعی، برون‌سپاری فعالیت‌ها و مشارکت با سایر بخش‌های دولتی و غیردولتی، توانمندسازی و به‌کارگیری نیروهای مستعد، توسعه همکاری‌های دفاعی با سایر کشورها و مقرون‌به‌صرفه‌سازی تولیدات دفاعی را مورد توجه قرار داده است.

■ مهم‌ترین نتایج قابل ارزیابی و کمی‌سازی شده در خصوص خودکفایی را می‌توان طراحی و تولید تسلیحات فناورانه، اجرای موفقیت‌آمیز پروژه‌های مشترک در حوزه تحقیق و توسعه، تولید یا خدمات دفاعی، توسعه همجوشی نظامی - غیرنظامی و افزایش سهم تحقیق و توسعه در بودجه دفاعی در نظر گرفت.

پیشنهاد راهکارهای تقنینی، نظارتی یا سیاستی

یافته‌های تحلیل SOAR در حقیقت مشخص‌کننده نقاط تمرکز و تعیین‌کننده مسیر کلی سیاستگذاری و طراحی راهکار هستند که بر همین اساس، می‌توان به مواردی همچون افزایش حمایت‌های مالی و غیرمالی از نیروی انسانی فعال، تعیین اهداف کمی صادراتی در حوزه صنایع و خدمات دفاعی، تدوین اهداف جزئی/بخشی براساس سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، تحقق سیاست‌های کلان دفاعی و فصل بیست و دوم قانون برنامه هفتم پیشرفت جهت ارتقای بیش از پیش توان خودکفایی دفاعی، تقویت بنیه دفاعی و ارتقای توان بازدارندگی کشور، افزایش سهم تحقیق و توسعه از بودجه دفاعی و رصد مداوم شاخص‌های کمی مرتبط، اشاره کرد.

۱. مقدمه

بهره‌مندی مناسب از کالاها و خدمات دفاعی یکی از ارکان مهم در تأمین امنیت ملی در عصر کنونی است. در واقع، هیچ دولتی نمی‌تواند به اعمال اقتدار در قلمروی خود و مقابله با تهدیدات خارجی بدون دسترسی به امکانات و تجهیزات دفاعی مناسب امیدوار باشد. از یک طرف، با توسعه روزافزون جنگ‌افزارها و ظهور فناوری‌های پیشرفته دفاعی، شکاف میان دولت‌ها در دسترسی به این کالاها و خدمات شدت یافته و بسیاری از توانمندی‌های جدید تنها در اختیار کشورهای معدود قرار دارند. از طرف دیگر، مؤلفه‌های بسیاری بر کیفیت تجارت تسلیحات در سطوح مختلف سیاست و امنیت بین‌الملل تأثیرگذار است که بر ایند آنها موجب می‌شود بسیاری از کشورهای مستقل و غیروابسته، از امکان تجارت و تبادل آزادانه در حوزه دفاع محروم شوند. حتی در مواردی که کشورها مورد حمایت یک قدرت نظامی - همچون آمریکا - قرار دارند، نیز دسترسی کامل به حوائج و نیازهای دفاعی این کشورها امکان‌پذیر نبوده و در بسیاری از موارد - همچون جنگ اوکراین - همین مسئله مبدل به پاشنه آشیل دفاعی - امنیتی یک ملت می‌شود. در چنین بستری، مسئله خودکفایی دفاعی به یک مسئله حیاتی و ضروری در سطح ملی تبدیل می‌شود. جمهوری اسلامی ایران در چهار دهه گذشته تلاش‌های بسیاری را برای حرکت به سوی خودکفایی دفاعی سامان داده که این تلاش‌ها به موفقیت‌های متعددی در عرصه تولید بومی، تجهیزات نظامی و تسلیحات انجامیده است که از جمله مهم‌ترین موارد آن می‌توان به صنایع موشکی و پهپادی بومی اشاره کرد. از این منظر، حوزه خودکفایی دفاعی را باید یکی از حوزه‌های موفقیت جمهوری اسلامی ایران دانست که علاوه بر دستاوردهای بالفعل، ظرفیت‌های بالقوه بسیاری را نیز از منظر راهبردی در اختیار کشور قرار می‌دهد. گزارش حاضر با توجه به این موفقیت‌ها و همچنین اهمیت مسئله خودکفایی دفاعی، در سه بخش تنظیم شده و نسبت به ارائه ارزیابی ظرفیت‌شناسانه از موضوع اقدام می‌کند.

در **بخش اول**، به معنا و اهمیت خودکفایی دفاعی پرداخته شده و به‌طور خاص درباره جایگاه خودکفایی دفاعی در راهبرد امنیت ملی ایران بحث می‌شود.

بخش دوم، به معرفی و تشریح روش SOAR به‌عنوان یک روش مطالعه راهبردی ظرفیت‌شناسانه پرداخته و مؤلفه‌های چهارگانه مورد تمرکز در این روش را بازگو می‌کند.

در **بخش سوم**، تلاش شده تا با پاسخ‌گویی به پرسش‌های اصلی و جزئی روش تحلیل پیش‌گفته، مهم‌ترین نقاط قوت، فرصت‌ها، انتظارات و نتایج خودکفایی دفاعی جمهوری اسلامی ایران تبیین شود.

در نهایت نیز به اتکای یافته‌ها و مباحث مطرح شده درباره راهکارهای پیشنهادی برای تعمیق و توسعه موفقیت‌های جمهوری اسلامی ایران در حوزه خودکفایی دفاعی پرداخته شده است.

۲. پیشینه پژوهش

۲-۱. سوابق مطالعاتی در مرکز

به کارگیری روش ظرفیت‌شناسانه SOAR در دفتر مطالعات سیاسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی سابقه‌ای نداشته و توجه به این الگوی تحلیلی امری جدید به حساب می‌رود.

۳. معنا و مفهوم خودکفایی دفاعی

تولید کالاها و ارائه خدمات دفاعی هستند. در خصوص قدرت‌های منطقه‌ای و متوسط نیز به‌رغم محدودیت‌ها و موانع موجود بسیاری از کشورها تلاش کرده‌اند تا در صنایع دفاعی به سمت خودکفایی حرکت کنند که در میان آنها می‌توان به هند، ترکیه، کره جنوبی و اندونزی اشاره کرد [۲].

مسئله خودکفایی در صنایع و خدمات دفاعی به چهار دلیل عمده مورد توجه قرار گرفته است:

مهم‌ترین دلیل برای حرکت به سمت خودکفایی دفاعی را باید **دستیابی به استقلال راهبردی** دانست؛ زیرا وابستگی در تسلیحات و تجهیزات دفاعی موجب می‌شود یک کشور نتواند بدون ملاحظه قدرت‌های بیرونی به اتخاذ تصمیمات راهبردی دست بزند و به بیانی از اعمال مؤثر حاکمیت ملی خود باز بماند. در واقع، خودکفایی دفاعی یکی از شروط مهم برای دستیابی به خودگردانی راهبردی به شمار می‌رود [۳].

دومین دلیل توجه به مسئله را باید در **آسیب‌پذیری دفاع ملی در مقابل تحریم جست**. بنا بر تجربه تاریخی، ابزار تحریم به کرات توسط قدرت‌های بزرگ - بالاخص ایالات متحده آمریکا - علیه سایرین به کار گرفته شده و در اغلب موارد، هدف این تحریم‌ها محقق ساختن اهداف استکباری و توسعه‌طلبانه این قدرت‌هاست. هم‌زمان، قدرت‌های بزرگ تمایلی فزاینده به حفظ و تثبیت موقعیت انحصاری خود در حوزه جنگ‌افزار دارند و از ابزارهای مختلف برای ممانعت از دسترسی سایرین به فناوری نظامی استفاده می‌کنند.

سومین دلیل حرکت به سوی خودکفایی دفاعی را می‌توان در تجربه **گسست‌های زنجیره تأمین** مشاهده کرد. کشورها ممکن است به علت محاصره، تحریم، بلایای طبیعی یا همه‌گیری از دسترسی به مواد اولیه، اجزا، قطعات یا محصولات حوزه دفاع محروم شوند و نتوانند نیاز دفاعی خود را از طریق تجارت تأمین کنند. در چنین شرایطی، چنانچه یک دولت قادر به تولید داخلی نیازهای دفاعی خود نباشد، بخشی از ظرفیت‌های دفاعی خود را از دست خواهد داد.

چهارمین دلیل توجه به خودکفایی دفاعی را می‌توان در **ظرفیت‌های فراوان اقتصاد دفاع** به‌عنوان یک بخش صنعتی پویا مشاهده کرد که به آن ذیل موضوع صنعتی‌سازی دفاعی یا

خودکفایی در لغت به معنای بی‌نیازی از محیط خارج در برآورده ساختن حوائج است و با نگاه به حوزه‌های مختلف فعالیت ملی می‌توان خودکفایی را در مفهوم عام به معنای توانمندی تولید کالا و ارائه خدمات مورد نیاز یک ملت بدون وابستگی به کالا و خدمت خارجی تعریف کرد. با توجه به گوناگونی و تنوع فعالیت‌های موجود در عرصه ملی، مسئله خودکفایی نیز در ادبیات مرتبط به حوزه‌های متعددی چون سیاسی، اقتصادی، دفاعی و... تفکیک شده و موضوع مطالعات و بررسی‌های گسترده‌ای در علوم انسانی و بین‌رشته‌ای بوده است.

مسئله‌رهایی از تهدیدات خارجی، جایگاهی کلیدی و بنیادین در مطالعات دفاعی دارد. در واقع، قدرت دفاعی یک کشور بیش از هر چیز در توانایی مدیریت و دفع تهدیدات خارجی توسط آن تبلور می‌یابد و هنگامی که یک کشور برای تسلیحات، مهمات و فناوری‌های ضروری حوزه دفاع بر تأمین‌کنندگان خارجی اتکا دارد، ریسک آسیب‌پذیری در مقابل عواملی همچون فشار سیاسی، تحریم و گسست در زنجیره تأمین را به جان خریده است. بر همین اساس است که کاهش و قطع وابستگی به جهان خارجی در تأمین حوائج دفاعی کشورها، یکی از دغدغه‌های مهم در مطالعات دفاعی محسوب می‌شود و ارجاع به خودکفایی دفاعی در ادبیات مربوطه عمومیت دارد. خودکفایی دفاعی، شرایطی است که در آن، صنایع دفاعی یک کشور خدمات و کالاهای نظامی مورد نیاز نیروهای مسلح خود را بدون نیاز - یا با کمترین نیاز - به عوامل خارجی طراحی و تولید کنند [۱]. در این چارچوب، کشورها برای دستیابی به خودکفایی دفاعی باید در تمامی زنجیره اعم از دانش فنی، فناوری ساخت، مواد اولیه، نیروی کار و زیرساخت تولیدی، وابستگی خود به عوامل خارجی را کاهش داده و در صورت لزوم به صفر برسانند. باید توجه داشت که قید در صورت لزوم، در واقع به فراهم بودن امکان فنی و زیرساختی تولید کامل یک محصول یا ارائه یک خدمت دفاعی اشاره دارد که در شرایط معمول ممکن است واردات آن به‌صرفه بوده و ترجیح داده شود.

۳-۱. اهمیت خودکفایی دفاعی

با نگاه به تجارب جهانی در حوزه دفاع می‌توان اذعان داشت که اکثر قدرت‌های بزرگ همچون ایالات متحده آمریکا، چین، روسیه و قدرت‌های اروپایی واجد سطح قابل توجهی از خودکفایی در

سیاست‌ها، تولیدات و نیروهای نظامی آمریکا بر ارتش تأکید دارد و معتقد است که ایران دست کم تا چند دهه بعد قادر نخواهد بود بدون پشتیبانی روزمره ایالات متحده در جنگ مشارکت کند [۶]. همچنین، با بررسی اسناد نظامی می‌توان دریافت که بسیاری از مؤسسات ایجاد شده در حوزه دفاع - مانند باتری‌سازی نیرو و کارخانجات مخابراتی ایران - مبدل به مؤسسات بازرگانی شده بودند و در تابستان ۱۳۵۷ جانشین صنایع نظامی ایران برای تأمین قلمه آب نیروهای نظامی نیز اقدام به مکاتبه و ارائه سفارش به طرف‌های آمریکایی کرده است [۷]. بدین ترتیب، تا زمان پیروزی انقلاب اسلامی تأمین مایحتاج نیروهای مسلح با وابستگی خارجی بسیار شدیدی مواجه بود و توجه راهبردی به تولید کالا و ارائه خدمات دفاعی در داخل را باید مولود جانمایی مسئله خودکفایی در راهبرد امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران دانست [۸].

خودکفایی دفاعی، به‌موجب دو عنصر ذهنیت و ضرورت در راهبرد امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران جانمایی می‌شود. **عنصر ذهنیت**، ریشه در استقلال طلبی برخاسته از گفتمان انقلاب اسلامی دارد. عدم وابستگی به اقطاب جهان - آمریکا و شوروی - در دوره جنگ سرد، یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های گفتمانی انقلاب بود که تبلور این مؤلفه را می‌توان در دو شعار «استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی» و «نه شرقی، نه غربی، جمهوری اسلامی» مشاهده کرد. بر همین اساس، جمهوری اسلامی ایران از ابتدا به دنبال قطع وابستگی به ابرقدرت‌ها در سطوح مختلف - اعم از حوزه دفاع - بود و در همین راستا، تأمین خودکفایی در امور نظامی در سومین اصل **قانون اساسی** نیز گنجانده شده است.

عنصر ضرورت، اما از حیث تاریخی تأخر داشته و به‌طور ویژه به تجربه زیسته جمهوری اسلامی ایران در هشت سال دفاع مقدس گره خورده است. با فاصله کمی از پیروزی انقلاب، عراق با تحریک و پشتیبانی ابرقدرت‌ها به تمامیت ارضی کشور تعرض کرد و جمهوری اسلامی ایران ناگزیر به دفاع از قلمروی خود با کمترین کمک تسلیحاتی خارجی - بالاخص از سوی ابرقدرت‌ها - شد. پژوهش‌های تاریخی متعدد ثابت کرده که به‌رغم تلاش‌های گسترده برای تأمین نیازهای نیروهای مسلح از خارج کشور در شرایط جنگی، دسترسی کشور به تسلیحات و کمک‌های خارجی به شدت محدود شده بود و از این منظر، جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یک نظام تازه تأسیس ناگزیر شد تا برای دفاع از سرزمین خود در مقابل متجاوز به سمت خودکفایی دفاعی حرکت کند. در واقع، عنصر ذهنی خودکفایی

نظامی^۱ نیز پرداخته می‌شود. صنایع دفاعی با توجه به تنوع و گستردگی خود می‌توانند بستری مناسب برای اشتغال نیروی کار در سطوح مختلف فراهم سازند و از این طریق به اشتغال‌زایی در داخل کمک کنند. امروزه در بسیاری از کشورهای جهان، نیروهای نظامی تبدیل به بازیگران اقتصادی مهمی شده و در طیف مختلفی از فعالیت‌های اقتصادی - نظامی، مانند تولید و صادرات زیرساخت‌ها و تجهیزات دفاعی - نظامی و فعالیت‌های اقتصادی غیرنظامی از قبیل پروژه‌های زیرساختی، تولید کالاهای مصرفی، مواد شیمیایی - صنعتی، تجهیزات حمل‌ونقل و تولید کالاهای اساسی برای بازارهای غیرنظامی مشارکت دارند که از میان آنها می‌توان به چین، کره جنوبی، ایالات متحده آمریکا و انگلستان اشاره کرد [۴]. علاوه بر این، تولید خودبنیاد محصولات دفاعی موجب کاهش هزینه‌های وارداتی در حوزه دفاع ملی شود. کاهش واردات در صنایع نظامی در یک تصویر بلندمدت، مصارف ارزی را در اقتصاد کاهش داده و تراز تجاری کشور را نیز بهبود می‌بخشد. این صنایع همچنین با توجه به مقیاس و ماهیت فناورانه خود می‌توانند در توسعه صنعتی به‌عنوان یک کل نیز نقشی مثبت ایفا کرده و محرک تولید صنعتی در حوزه مصارف دوگانه نیز باشند. در نهایت، صنعت دفاعی می‌تواند به‌عنوان یک بخش صادراتی در اقتصاد ملی فعالیت کند و علاوه بر خودکفایی داخلی، به مازاد تولید در کالاها و خدمات دفاعی دست پیدا کرده و در بازار تسلیحات بین‌المللی به رقابت بپردازد [۵].

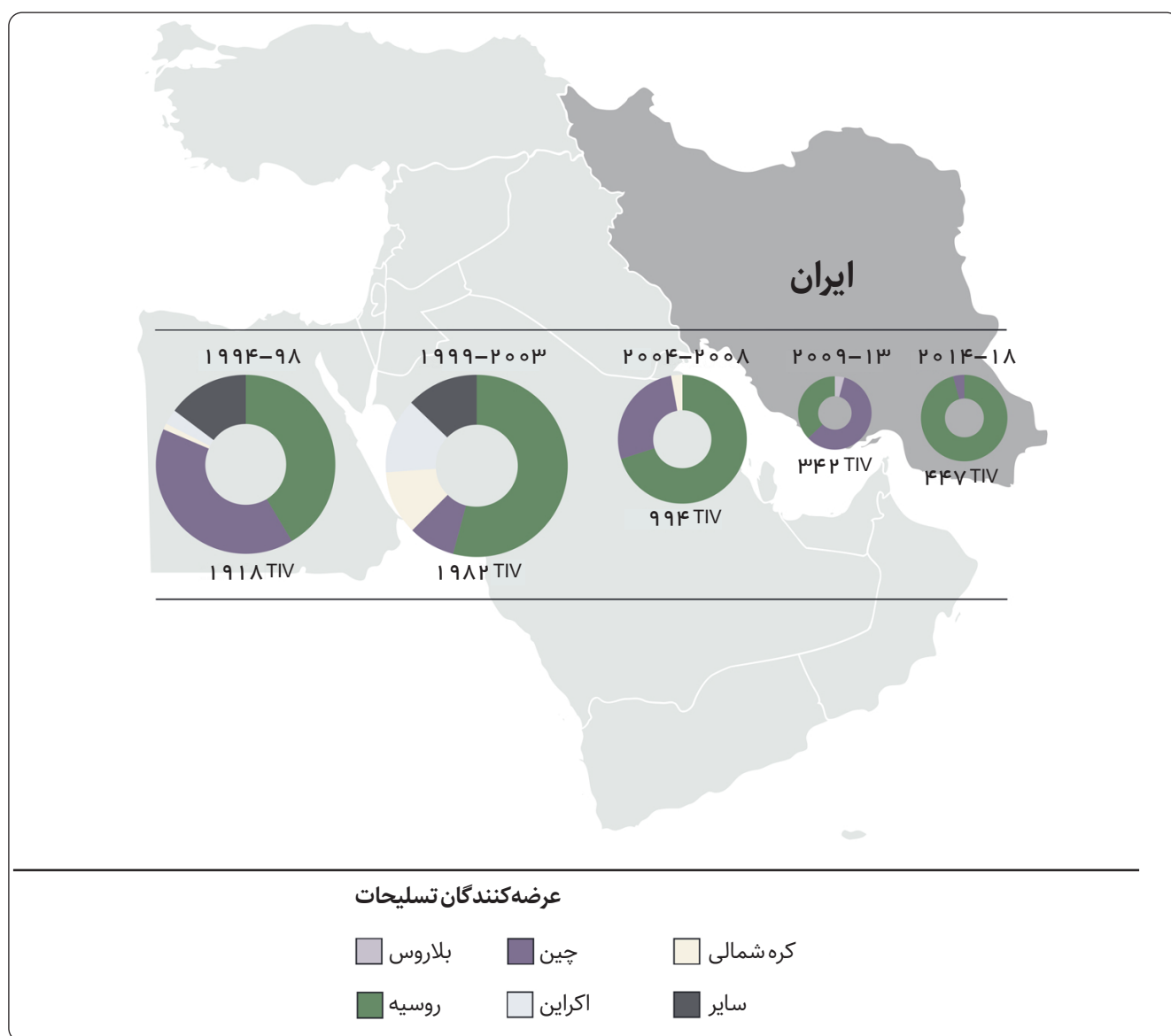
۲-۳. ایران و مسئله خودکفایی دفاعی

اولین تلاش‌ها در ایران برای بومی‌سازی تولید تسلیحات از زمان صفویه و قاجاریه البته به‌صورت بسیار محدود آغاز شد؛ با وجود این هیچ صنعت دفاعی قابل توجهی در سال‌های مورد اشاره در کشور پدیدار نشد و تقاضای مداوم تسلیحات در معاهدات و مراودات حاکمیتی با قدرت‌ها را می‌توان نمودی از همین فقدان صنعت قابل اعتنا دانست. به‌طور کلی نیز با ظهور تسلیحات جدید و پیشرفته، حاکمان وقت ایران به انعقاد قراردادهای وارداتی گسترده در حوزه تسلیحات بیش از حرکت به سمت تولید توجه کردند و رشد فزاینده درآمدهای نفتی از یک‌سو و وابستگی پهلوی دوم به ایالات متحده از سوی دیگر منجر به واردات‌زدگی در حوزه تسلیحات و صنایع دفاعی شد. یکی از گزارش‌هایی که توسط نیویورک تایمز در سال ۱۳۵۵ منتشر شده است بر تسلط و تأثیرگذاری چشمگیر

در فاصله سال‌های ۱۹۹۴ تا ۲۰۱۸ کاهش چشمگیری داشته و در فاصله سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۸ به رقمی بسیار نازل در مقایسه با سایر کشورهای منطقه رسیده است [۹]. در گزارش سال ۲۰۲۳ این مؤسسه نیز بیان شده؛ واردات تسلیحات ایران از حدود سال ۱۹۹۳ در مقایسه با سایر واردکنندگان منطقه خلیج فارس در سطح بسیار پایین تری قرار داشته است [۱۰].

در سال‌های دفاع مقدس با نیاز عینی به خودکفایی در میدان نبرد پیوند یافت و همین مسئله خودکفایی دفاعی را به عنصری مهم و کلیدی در راهبرد امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران مبدل ساخت. جمهوری اسلامی ایران در حال حاضر موفق به بومی‌سازی صنایع دفاعی خود شده و بنابر برآوردهای ارائه شده توسط مؤسسه تحقیقات صلح استکهلم (سیپری) واردات ایران در حوزه تسلیحات

شکل ۱. نقشه روند کاهش واردات تسلیحات جمهوری اسلامی ایران (۲۰۱۸-۱۹۹۴) [۹]

۱. ارقام نقل شده در تصویر براساس TIV است. با توجه به محرمانگی مبلغ و ارزش تبادلات تجاری تسلیحاتی، در بسیاری از موارد، مؤسسه مذکور اقدام به طراحی این شاخص روندی برای ارزش تسلیحات کرده است که براساس کارایی و سطح محصولات مبادله شده برآورد می‌شود و از طریق آن می‌توان میزان تجارت تسلیحات کشورهای مختلف را با یکدیگر مقایسه کرد.

می‌توان در صدور مغرضانه قطعنامه‌های ۱۷۴۷، ۱۸۰۳^۲ و ۱۹۲۹^۳ شورای امنیت سازمان ملل علیه ایران یافت. بدین اعتبار و به‌رغم اینکه در حال حاضر جمهوری اسلامی ایران از منظر قوانین بین‌المللی هیچ محدودیتی در تعاملات دفاعی با سایر کشورها ندارد،^۴ می‌توان استدلال کرد که روند تحولات در حوزه بین‌المللی بیش‌ازپیش نشان داده که حرکت به سوی خودکفایی دفاعی از نظر گاه راهبردی و منفعت ملی، انتخابی درست و بجا بوده است.

بدین ترتیب، از زمان جنگ تحمیلی تاکنون موقعیت کشور در عرصه بین‌المللی دستخوش تحولات بسیاری شده و ایران نیز موفقیت قابل توجهی در تأمین خودکفایی نیازهای اساسی خود در حوزه دفاع کسب کرده است. در حقیقت، باید توجه داشت که ایران در فرازهای مختلفی از تاریخ سی و چند ساله پس از پایان جنگ تحمیلی نیز با فشارهای سیاسی و محدودیت‌های تحریمی در حوزه تسلیحات و صنایع دفاعی مواجه شده است که شدیدترین نمونه‌های آن را

۴. روش تحلیل SOAR در مطالعات راهبردی

ظرفیت‌های مثبت سازمانی و نهادی موجب شده که استفاده از آن در سایر حوزه‌های مطالعه راهبردی نیز رواج پیدا کند. تحلیل SOAR در حقیقت با چهار پرسش کلیدی و در چهار گام انجام می‌پذیرد:

گام اول و نقطه عزیمت تحلیل این پرسش است که «کدام اجزا و مؤلفه‌ها در یک موضوع یا سازمان در حال حاضر عملکرد مناسبی دارند و موفق تلقی می‌شوند؟» پاسخ به این پرسش، در واقع نقاط قوت را در یک بررسی ظرفیت‌شناسی مشخص خواهد کرد.

در گام دوم، این پرسش مطرح است که «چه امکاناتی برای رشد و پیشرفت موجود است و می‌تواند مورد بهره‌برداری قرار گیرد؟» پاسخ به پرسش دوم تعیین‌کننده فرصت‌های موجود در یک بررسی ظرفیت‌شناسی است.

در گام سوم، این پرسش مطرح است که «امیال و خواست‌های مورد توافق در سطح فردی و مشترک چه مختصاتی دارند؟» پاسخ به این پرسش، انتظارات موجود را در یک بررسی ظرفیت‌شناسی مشخص می‌سازد.

در گام پایانی، این پرسش مطرح است که «اقدامات و معیارهای موجود برای موفقیت در موضوع مطالعه چه هستند؟» و استخراج پاسخ متناسب برای این پرسش، به تعیین نتایج در بررسی

روش تحلیل SWOT یکی از مرسوم‌ترین و شناخته‌شده‌ترین روش‌ها در مطالعه و برنامه‌ریزی راهبردی است که در آن به بررسی چهار مؤلفه نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها پرداخته می‌شود. با این حال، بررسی‌های انجام شده با بهره‌برداری از مطالعات روان‌شناسانه نشان داده است که در بسیاری از موارد این الگوی تحلیلی بر عناصر منفی (نقاط ضعف و تهدیدها) بیش از عناصر مثبت (نقاط قوت و فرصت‌ها) می‌کند و متعاقباً، خروجی راهبردی/سیاستی مطالعه نیز بر اقدامات پیشگیرانه و اجتناب از سناریوهای منفی متمرکز می‌شود. به‌منظور تعدیل جنبه‌های منفی در برنامه‌ریزی راهبردی، در سال‌های اخیر روشی جایگزین با ماهیت ظرفیت‌شناسانه و رویکرد مثبت‌نگر طراحی شده که از آن به اختصار با عنوان SOAR یاد می‌شود. در این روش به جای پرداختن به نقاط ضعف و تهدیدات، به تعریف و تبیین دو مؤلفه جدید یعنی انتظارات و نتایج اشاره شده است. بنا بر تعریف، روش SOAR به عناصری در بررسی خود محوریت می‌بخشد که ماهیت مشوق و مثبت دارند و براساس آنها می‌توان بستری پویا برای تعامل اجزای مختلف یک سازمان فراهم ساخت. در واقع، خاستگاه اولیه این روش علم مدیریت سازمانی بوده و اولین تلاش‌ها برای استفاده از آن نیز در مطالعات کسب‌وکار انجام پذیرفته است [۱۱]. با وجود این، توجه این روش بر

۱. این قطعنامه در ۲۴ مارس ۲۰۰۷ در شورای امنیت سازمان ملل متحد به تصویب رسید و با دستاویز قراردادن فعالیت‌های هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران، نهادها و افراد مرتبط با برنامه هسته‌ای و موشکی کشور را تحریم کرد. برای مثال، گروه صنعتی شهید همت، گروه صنعتی شهید باقری، گروه صنعتی متالوژی و مهمات و صنایع هوانوردی قدس ذیل این قطعنامه تحت تحریم قرار گرفتند. این قطعنامه از کشورهای عضو خواسته تا درباره معامله تسلیحات سنگین با ایران یا ارائه خدمات آموزشی و فنی به ایران با هشیاری و تحفظ عمل کنند.

۲. این قطعنامه در ۳ مارس ۲۰۰۸ در شورای امنیت سازمان ملل متحد به تصویب رسید و تحریم‌های ذکر شده در قطعنامه قبلی را به نهادها و افراد بیشتر گسترش داد. برای مثال، شرکت تولید باتری نیرو یا شرکت الکترونیک صنم از جمله مؤسسات صنعتی حوزه دفاع بودند که در این قطعنامه هدف تحریم قرار گرفتند.

۳. در این قطعنامه که در ۹ ژوئن ۲۰۱۰ در شورای امنیت سازمان ملل متحد به تصویب رسید تمامی کشورها از انتقال مستقیم یا غیرمستقیم هشت نوع سلاح سنگین (تانک، خودروهای زرهی، هواپیماهای جنگی، هلیکوپتر تهاجمی، کشتی‌های نظامی و سامانه‌های موشکی) به ایران منع شدند. همچنین ذیل این قطعنامه مؤسسات بیشتری - مانند قرارگاه خاتم‌الانبیا و دانشگاه صنعتی مالک اشتر - هدف تحریم قرار گرفتند.

۴. محدودیت‌های تسلیحاتی فوق‌الذکر به موجب قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت سازمان ملل متحد ملغی شده است.

ظرفیت‌شناسی خواهد انجامید [۱۲].

جدول زیر دربرگیرنده نمونه‌های جزئی‌تر از پرسش‌هایی است که در یک مطالعه ظرفیت‌شناسی، برای هر یک از چهار گام مورد بحث پیشنهاد شده است:

جدول ۱. نمونه پرسش‌های مرتبط در مطالعه ظرفیت‌شناسی [۱۳]

پرسش‌های مرتبط	اجزای تحلیل	روند برنامه‌ریزی
بزرگ‌ترین نقاط قوت فرد، گروه یا سازمان مورد مطالعه چیست؟ چه کارهایی توسط آنها به خوبی انجام می‌پذیرد؟ چه چیز منحصر به فردی درباره آنها وجود دارد؟ به چه چیزهایی درباره آنها می‌توان تکیه کرد؟	نقاط قوت	ارزیابی راهبردی
مهم‌ترین فرصت‌های بازار موجود برای فرد، گروه یا سازمان چه هستند؟ آنها چگونه خود را از رقبا متمایز می‌سازند؟ ذی‌نفعان چه تقاضاهایی در موضوع مطالعه دارند؟ بهترین الگوی شراکت با دیگران چیست؟	فرصت‌ها	
انتظارات (چشم‌اندازهای) فرد، گروه یا سازمان مورد مطالعه چیست؟ آنها درباره چه چیزی اهمیت عمیق و جدی قائل هستند؟ آینده مرجح آنها چیست؟ کدام ابتکارات راهبردی این انتظارات را پشتیبانی می‌کنند؟	انتظارات	مثبت‌شناسی
نتایج سنجش‌پذیر چه هستند؟ چگونه فرد، گروه یا سازمان متوجه می‌شود که در مسیر موفقیت قرار دارد؟ آنها مایلند با چه مشخصه‌هایی شناخته شوند؟ چه منابعی برای محقق ساختن مهم‌ترین پروژه‌های حیاتی مورد نیاز است؟	نتایج	

موجودیت سازمانی، نیازمند توجه متوازن به نقاط مثبت و منفی در برنامه‌ریزی راهبردی هستند. بدین ترتیب، ذهنیت مثبت‌نگر موجود در روش تحلیل SOAR را می‌توان به موضوعات توسعه‌ای دفاع ملی نیز تعمیم داد. به بیان دیگر، اگر به سازمان‌ها و نهادهای فعال در حوزه دفاع به‌عنوان یک کل نگریسته شود، تحلیل SOAR از مسائل توسعه‌ای آنها واجد مطلوبیت بوده و می‌تواند به خلق ظرفیت‌های جدید و فعلیت بخشی به ظرفیت‌های بالقوه کمک کند. بدین ترتیب، نقاط قوت کشور در حوزه‌های مرتبط با دفاع را می‌توان نقطه عزیمت تحلیل SOAR در نظر گرفت که خود کفایی دفاعی، بنابر مباحث مطروحه، به‌طور قطع یکی از این نقاط قوت است. گفتنی است که به‌کارگیری این روش در یک مطالعه راهبردی در سطح ملی، نیازمند جرح و تعدیل پاره‌ای از سؤالات و تطبیق آنها با موضوع بررسی بوده که در ادامه مورد بحث قرار گرفته است.

ماهیت مطالعات امنیتی به‌گونه‌ای است که مطالعات و گزارش‌های راهبردی در اکثر موارد بر تهدیدات و ضعف‌های موجود تمرکز داشته و تلاش دارند زوایای منفی مسائل را واکاوی کنند. در حقیقت، گزاره نخواهد بود اگر ادعا شود هدف مطالعات امنیتی به‌طور کلی جستجو برای رهایی از تهدید است و بدین اعتبار عنصر تهدید جزئی جدایی‌ناپذیر از یک مطالعه امنیتی به شمار می‌رود [۱۴]. مطالعات دفاعی نیز به‌عنوان یکی از مهم‌ترین زیرشاخه‌ها در مطالعات امنیتی تا حدود زیادی با تهدید و آسیب در حوزه دفاع ملی سر و کار دارند. این در حالی است که مجموعه سازمان‌ها و نهادهای مربوط به دفاع در یک کشور به‌رغم تعدد و گوناگونی، در نهایت به دنبال مجموعه‌ای از اهداف مشترک بوده و اجزای مختلف یک سازمان واحد - حاکمیت ملی - به شمار می‌روند. بر همین اساس، سازمان‌ها و نهادهای مربوط به دفاع نیز همانند هر

۵. تحلیل SOAR از خودکفایی دفاعی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران

بررسی قرار گرفته و معین شوند. گزارش حاضر با توجه به مستندات و بررسی‌های کارشناسی نسبت به تعیین هر یک از موارد اقدام کرده و در حقیقت تلاش کرده است تا سؤالات مطرح شده در جدول (۱) را با جرح و تعدیل ساختار به‌منظور انطباق با مسائل دفاعی پاسخ دهد.

برای ارائه یک تحلیل ظرفیت‌شناسانه از خودکفایی دفاعی در جمهوری اسلامی ایران لازم است چهار جنبه مطرح شده در الگوی تحلیل SOAR یعنی نقاط قوت، فرصت‌ها، انتظارات و نتایج خودکفایی دفاعی در جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یک واحد ملی مورد

۱-۵. نقاط قوت

در خصوص نقاط قوت، تحلیل ظرفیت‌شناسانه بر شناسایی و تعیین بخش‌هایی تمرکز دارد که در حال حاضر موفقیت‌های شایان توجهی کسب کرده‌اند و این موفقیت می‌تواند نقطه اتکا و عزیمت در مسیر محقق ساختن اهداف باشد. شایان ذکر است که مبنا قرار دادن این بخش‌ها، به معنای انکار یا کوچک شمردن سایر نقاط قوت در حوزه خودکفایی دفاعی نیست و پژوهش‌های گسترده‌تر می‌توانند به نقاط قوت بیشتری در این حوزه اشاره کنند. مهم‌ترین نقاط قوت جمهوری اسلامی ایران را در عرصه خودکفایی دفاعی می‌توان در چهار مؤلفه کلیدی زیر مشاهده کرد:

۱ زیرساخت صنعتی - دفاعی؛

۲ توانمندی‌های تولیدی بالفعل؛

۳ تاب‌آوری و تطبیق‌پذیری صنایع دفاعی؛

۴ نیروی انسانی متعهد و توانمند.

جمهوری اسلامی ایران به دلایل مختلف ناگزیر بوده تا زیرساخت صنعتی - دفاعی خود را در چهار دهه گذشته ارتقا و گسترش دهد و این زیرساخت، در حال حاضر مهم‌ترین نقطه قوت کشور در حوزه خودکفایی دفاعی محسوب می‌شود. به‌طور خاص، مؤسسات تحقیقاتی، صنعتی، تولیدی و خدماتی متعددی در کشور ذیل نیروهای مسلح وجود دارند که مسئولیت طراحی، ساخت و تأمین انواع سلاح‌ها، مهمات، تجهیزات و ملزومات مورد نیاز نیروهای مسلح را بر عهده گرفته‌اند. در سال‌های گذشته، علاوه بر تأمین نیازمندی‌های نیروهای مسلح در داخل، به بیش از ۴۳ کشور

مختلف در جهان صادرات داشته‌اند [۸]. آخرین گزارش آژانس اطلاعات دفاعی ایالات متحده بر این نکته تأکید می‌ورزد که ایران به‌رغم فشارهای تحریمی، موفقیت‌های بسیاری در توسعه برنامه‌های مختلف تسلیحاتی کسب کرده است [۱۵]. در واقع، نتیجه فعالیت چهار دهه‌ای مؤسسات و واحدهای مختلف مورد اشاره، ایجاد زیرساخت دفاعی - صنعتی قابل توجهی است که می‌تواند در برنامه‌ریزی راهبردی برای ارتقای خودکفایی دفاعی و توان‌بازدارندگی کشور نقطه عزیمت مناسبی باشد.

توانمندی‌های تولیدی بالفعل جمهوری اسلامی ایران در صنایع دفاعی یکی دیگر از نقاط قوت کشور در موضوع خودکفایی دفاعی محسوب می‌شوند؛ زیرا فارغ از تجهیزات سبک و معمول، صنایع دفاعی جمهوری اسلامی ایران در چهار حوزه موشکی، پهپادی و دریایی به موفقیت‌های قابل توجهی دست یافته‌اند. برنامه‌های توسعه‌ای کشور در دفاع هوایی از زمان جنگ تحمیلی تاکنون به توسعه انواع موشک‌های کروز و بالستیک کوتاه‌برد و میان‌برد و پهپادی انجامیده است که به اعتراف رقبای دشمنان کشور، در کلاس بین‌المللی و واجد مزیت رقابتی در اقتصاد دفاع شمرده می‌شوند. در واقع، آژانس اطلاعات دفاعی ایالات متحده توانمندی موشکی ایران را مهم‌ترین عنصر در بازدارندگی نظامی کشور بر شمرده و ضمن اشاره به توسعه مداوم بُرد و دقت این موشک‌ها، درباره پیشرفت سریع فناوری‌های پهپادهای جمهوری اسلامی ایران به‌طور جداگانه بحث کرده است [۱۵] و [۱۶]. جدول (۲) مهم‌ترین موارد این تولیدات را به‌صورت خلاصه جمع‌بندی کرده است:

جدول ۲. خلاصه‌ای از مهم‌ترین تولیدات صنایع دفاعی کشور

حوزه	نوع	مهم‌ترین تولیدات
موشکی	کروز	سومار، هویزه، یاعلی(ع) و پاوه
	بالستیک کوتاه‌برد	شهاب ۱ و ۲، قیام ۱، فاتح ۱۱ و خلیج فارس و هرمز، فاتح ۳۱۳، رعد ۵۰۰ و دزفول
	بالستیک میان‌برد	شهاب ۳، قدر، عماد ۱، خرمشهر ۱، ۲، ۴ (با حداکثر بُرد ۲۰۰۰)، فاتح ۱، حاج قاسم، خیرشکن و سجیل (با حداکثر بُرد ۲۰۰۰ کیلومتر)
پهپادی	نظارتی یا انتحاری	سری شاهد (شاهد ۱۲۹، شاهد ۱۳۶، شاهد ۱۴۹ و شاهد ۱۷۱) سری کمان (کمان ۱۲ و کمان ۲۲) سری مهاجر (۱ الی ۶) سری معراج (معراج ۵۲۱ و معراج ۵۳۲) فطرس، ابابیل، کرار و آرش (بلندترین بُرد در پهپادهای انتحاری)

مأخذ: نگارنده.

از این منظر، می‌توان مدعی شد که صنایع دفاعی ایران تاب‌آوری و تطبیق‌پذیری قابل توجهی در مقایسه با رقبای خود در محیط منطقه‌ای و بین‌المللی دارند و این مؤلفه نقطه عزمی مهم در تحلیل ظرفیت‌شناسانه از خودکفایی دفاعی کشور است.

در نهایت باید به نیروی انسانی متعهد و توانمند موجود در صنایع دفاعی به‌عنوان یک نقطه قوت در مسیر خودکفایی دفاعی اشاره کرد. پیشرفت‌های به دست آمده در سه عرصه پیش‌گفته تا اندازه زیادی متکی بر ظرفیت‌های همین نیروی انسانی بوده که در شرایط تحریم و با وجود محدودیت‌های مختلف در دسترسی توسعه صنایع دفاعی را به مختصات موجود ممکن ساخته است. علاوه بر نیروهای فعال در صنایع دفاعی، تعداد شرکت‌های دانش‌بنیان کشور در دو دهه گذشته بیش از ۲۰۰ برابر شده است [۲۰]. با توجه به اهمیت جایگاه کلیدی تحقیق و توسعه در صنایع دفاعی، نیروی انسانی فعال در این شرکت‌های دانش‌بنیان را باید یکی دیگر از جنبه‌های این نقطه قوت کشور در دستیابی به خودکفایی دفاعی دانست. باید توجه داشت که این نقطه قوت و ظرفیت، از سوی رهبر معظم انقلاب در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی «مهم‌ترین ظرفیت امیدبخش کشور» شمرده شده است [۲۱].

۲-۵. فرصت‌ها

در خصوص فرصت‌ها، تحلیل ظرفیت‌شناسانه بر شناسایی و تعیین مسائلی تمرکز دارد که بهره‌برداری از آنها می‌تواند امکان و زمینه رشد در موضوع مطالعه را فراهم ساخته و توانمندی‌های بالقوه موجود را فعلیت بخشد. مهم‌ترین فرصت‌های موجود برای جمهوری اسلامی ایران در حوزه خودکفایی دفاعی را می‌توان در دو محور کلان ذیل دسته‌بندی کرد:

۱. مشارکت‌های موجود با قدرت‌های غیر غربی،
۲. تقاضای فزاینده صادراتی.

جمهوری اسلامی ایران در سال‌های اخیر پیوندهای گسترده‌تری با قدرت‌های غیر غربی در حوزه دفاعی برقرار ساخته است. برای مثال، همکاری‌های دفاعی جمهوری اسلامی ایران با جمهوری خلق چین و فدراسیون روسیه در حال حاضر به‌مراتب گسترده‌تر از پایان جنگ تحمیلی است و برخی از پیشرفت‌های جمهوری اسلامی ایران در صنایع دفاع، مرهون تبادلات فنی دوجانبه‌ای است که در این عرصه برقرار شده است. بهره‌گیری صحیح از این پیوندها و کاربست دیپلماسی دفاعی فعال به‌منظور حفظ و گسترش پیوندهای این‌چنینی، بالاخص در حوزه انتقال فناوری و دانش، فرصت‌های بسیاری را برای افزایش خودکفایی دفاعی

در همین راستا، برنامه‌های توسعه‌ای ایران در دفاع دریایی منجر به تولید خودکفا و مستقل زیردریایی‌های کلاس سبک و نیمه‌سنگین و قایق‌های تندرو شده است که این موارد نیز به‌اعتراف رقبای دشمنان، واجد قابلیت‌های مهمی بوده و قادرند در سطح بین‌المللی به رقابت بپردازند. برای مثال، آخرین گزارش منتشره توسط آژانس اطلاعات دفاعی ایالات متحده آمریکا، ضمن تأیید توانمندی ایران در به‌کارگیری راهبرد محدودسازی دسترسی / انکار منطقه (A2/AD) در حوزه دریایی، تجهیزات بومی دریایی همچون قایق‌های تندرو و موشک‌های کروز ضدکشتی ایران را به‌طور ویژه مورد توجه قرار داده است [۱۵]. گفتنی است اقدامات انجام شده برای بومی‌سازی سامانه‌های موشکی نیز به‌اعتراف منابع خارجی از جمله نقاط قوت صنایع دفاعی کشور است و برای مثال، میلیتاری بالانس در گزارش اخیر خود به سامانه ۹ دی و مهران به‌عنوان جدیدترین نمونه‌های رونمایی شده توسط ایران پرداخته است [۱۷]. همچنین، آخرین گزارش خدمات پژوهشی کنگره ایالات متحده درباره سیاست‌های خارجی و دفاعی ایران، بر تلاش‌های بومی در توسعه موشکی و تحولات متأخر در طراحی پرتاب‌رسان فضایی (SLV) به‌عنوان مهم‌ترین تحولات در عرصه خودکفایی دفاعی ایران اشاره داشته است [۱۸].

تاب‌آوری و تطبیق‌پذیری صنایع دفاعی جمهوری اسلامی ایران را باید یکی دیگر از نقاط قوت در مسئله خودکفایی دفاعی دانست؛ زیرا کمتر کشوری در سطح بین‌المللی قادر است ادعا کند که مشابه جمهوری اسلامی ایران در حوزه بین‌المللی تحت فشار و تحریم قرار گرفته و در عین حال توسعه توانمندی‌های دفاعی خود را متوقف نساخته است. از ابتدای انقلاب اسلامی تاکنون انواع تحریم‌ها در حوزه تسلیحات و فناوری علیه جمهوری اسلامی ایران اعمال شده و در دهه‌های اخیر نیز ظرفیت‌های درآمدی کشور به شکل گسترده تحت فشار دشمنان بوده است. با وجود این، صنایع دفاعی ایران قادر بوده‌اند در شرایط تحریم و محدودیت منابع مالی، به توسعه تسلیحات و امکانات دفاعی به‌صورت بومی بپردازند. آژانس اطلاعات دفاعی ایالات متحده در آخرین گزارش خود به این نکته اعتراف کرده است که به‌رغم تحریم‌های گسترده، برنامه‌های توسعه‌ای جمهوری اسلامی ایران در صنایع دفاعی تداوم داشته و از تجهیزات پیشرفته‌تری در عرصه‌های مختلف رونمایی شده که این مسئله مؤید تاب‌آوری قابل توجه صنایع دفاعی کشور است [۱۵]. براساس اظهارات رسمی مقامات عالی دفاعی، بیش از ۹۰ درصد تجهیزات دفاعی در داخل کشور ساخته می‌شود [۱۹].

در قوانین و اسناد ملی نیز بازتاب یافته است. قانون اساسی و اسناد بالادستی از جهات مختلف به مسئله خودکفایی توجه کرده‌اند و این مسئله، بازتاب گسترده‌ای در بیانات مقام معظم رهبری نیز داشته است. به‌طور مشخص بند «۱۳» از اصل سوم **قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران** تأمین خودکفایی در امور نظامی را در زمره اهدافی دانسته که دولت جمهوری اسلامی ایران لازم است برای دستیابی به آن، همه امکانات خود را به کار گیرد.

با توجه به اهمیت مسئله، مقام معظم رهبری **سیاست‌های کلی نظام در موضوع «خودکفایی دفاعی و امنیتی»** را نیز در سال ۱۳۹۱ ابلاغ کرده‌اند. این سند بالادستی در ۹ بند مختلف تنظیم شده است و هر یک از بندهای آن به یکی از ایدئال‌های مورد انتظار جمهوری اسلامی ایران در حوزه خودکفایی دفاعی می‌پردازد. جامعیت و گستردگی مسائل مورد اشاره در سند پیش‌گفته به گونه‌ای است که می‌توان آن را مهم‌ترین مرجع کیفی برای مشخص کردن انتظارات جمهوری اسلامی ایران در حوزه خودکفایی دفاعی دانست. با مراجعه به این سند می‌توان:

- ۱ ممنوعیت واردات در نیازهای دفاعی جز در حد ضرورت،
- ۲ دستیابی به فناوری‌های برتر دفاعی،
- ۳ برون‌سپاری فعالیت‌ها و مشارکت با سایر بخش‌های دولتی و غیردولتی،
- ۴ توانمندسازی و به‌کارگیری نیروهای مستعد،
- ۵ توسعه همکاری‌های دفاعی با سایر کشورها،
- ۶ مقرون‌به‌صرفه‌سازی تولیدات دفاعی را مهم‌ترین انتظارات یا چشم‌اندازهایی دانست که در حوزه خودکفایی دفاعی برای جمهوری اسلامی ایران ترسیم شده است.

در راستای همین سیاست‌های کلی، رهبر معظم انقلاب در موقعیت‌های مختلف بر اهمیت مسئله خودکفایی تأکید داشته‌اند. برای مثال، در دیدار با تولیدکنندگان و فعالان اقتصادی در بهمن‌ماه سال ۱۴۰۲ ایشان ضمن اشاره به فشارهای تحریمی، تأکید فرموده‌اند: «اگر به ما سلاح می‌فروختند، ما امروز در باب تسلیحات به اینجایی که رسیده‌ایم نمی‌رسیدیم. اگر ماهواره‌های ما را از فضا یکی‌یکی جدا نمی‌کردند و ما را از ماهواره‌ی فضایی محروم نمی‌کردند، ما امروز مثلاً فرض کنید که «ماهواره‌ی ثریا» را به فضا نمی‌فرستادیم» [۲۴]. همچنین، تجربه سفر ناگروه ۸۶ نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۴۰۲ در بیانات ایشان، به‌عنوان یکی از نمونه‌های خودکفایی فنی و عملگردی نیروهای مسلح برشمرده شده است [۲۵].

کشور فراهم می‌سازد. بسیاری از بازیگران منطقه‌ای و جهانی با بهره‌گیری از دیپلماسی فناورانه دفاعی که بر روابط بین‌نهادهای دفاعی - نظامی در جهت همکاری یا بهره‌گیری از مزیت‌های فناوری‌های دفاعی تأکید دارد، تلاش دارند فناوری‌های دفاعی خود را تقویت یا در بخش‌های مختلف ترکیب و از این طریق، قدرت چانه‌زنی منطقه‌ای و جهانی خود را افزایش دهند. جمهوری اسلامی ایران نیز از جمله کشورهایی است که در سال‌های گذشته اقدام‌های مهمی را در این حوزه انجام داده و از جمله کشورهای پیشرو بوده است. برای مثال، اقدام ایران در راستای ایجاد کارخانه پهپاد در جمهوری تاجیکستان مثبت ارزیابی می‌شود و این مدل همکاری‌ها می‌تواند به سایر کشورهای منطقه مانند ازبکستان و ارمنستان نیز تسری یابد. همچنین امکان گسترش همکاری در این زمینه با کشورهایی مانند روسیه و چین نیز وجود دارد که در سطح گسترده می‌تواند به تقویت دیپلماسی دفاعی منطقه‌ای منجر شده و زمینه ارتقای فناوری‌های دفاعی ایران و تقویت توان دفاعی و بازدارندگی بیش از پیش کشور را فراهم سازد [۲۲].

یکی از مهم‌ترین ظرفیت‌هایی که جمهوری اسلامی ایران برای حرکت به سمت خودکفایی دفاعی در اختیار دارد، افزایش سهم خود در بازارهای تسلیحاتی و دستیابی به صرفه‌های ناشی از مقیاس در تولید صنعتی - دفاع است. در واقع، افزایش صادرات در محصولات موجود کشور، ظرفیت‌های بیشتری نیز برای گسترش فعالیت تحقیق و توسعه در صنایع دفاعی ایجاد کرده و به توسعه تولیدات دفاعی بومی بیشتر خواهد انجامید. در این بستر، وجود تقاضای فزاینده صادراتی برای تولیدات صنعتی - دفاعی جمهوری اسلامی ایران مانند پهپاد می‌تواند به‌عنوان فرصتی برای تقویت صنایع دفاعی بومی و گسترش آنها با بهره‌گیری از عواید صادراتی تلقی شود. براساس آخرین گزارش منتشر شده توسط مؤسسه تحقیقات صلح استکهلم (سیبری) ایران در فاصله سال‌های ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۴ مبدل به هجدهمین صادرکننده بزرگ تسلیحات در جهان شده است و سهمی ۴ دهم درصدی در بازار تسلیحات دارد [۲۳].

۳-۵. چشم‌اندازها

بخش انتظارات در یک مطالعه ظرفیت‌شناسی، در واقع به منظور شفاف‌سازی درباره غایت و ایدئال مورد توافق در موضوع مطالعه مورد توجه قرار می‌گیرد. در موضوع خودکفایی دفاعی، کاهش - یا قطع - وابستگی به جهان خارج در حوزه دفاعی، عام‌ترین ایدئال مورد توافق در سطح ملی است و این ایدئال در اهداف تعیین شده

به منظور رفع نیازهای آتی و ارتقای بازدارندگی کشور بیش از پیش تداوم داشته باشد. همچنین، توسعه روزافزون فناوری‌های نظامی موجب تغییر چهره جنگ شده است و از این منظر، لازم است سرعت توسعه تولیدات فناورانه کشور نیز با این سرعت تحول، همگام باشد. در این راستا کمیت و کیفیت تجهیزات جدید با توجه به پیشرفت‌های صورت گرفته، فارغ از تولیدات موجود، شاخصی مناسب برای سنجش موفقیت در حرکت به سمت خودکفایی در نیازهای آتی بوده و می‌تواند به عنوان یکی از نتایج قابل ارزیابی در حوزه‌های مختلف صنعت نظامی مورد رصد و پیگیری قرار گیرد.

اجرای موفقیت‌آمیز پروژه‌های مشترک در حوزه تحقیق و توسعه، تولید یا خدمات دفاعی نیز می‌تواند به عنوان یک نتیجه قابل ارزیابی در خودکفایی دفاعی مطرح شود. ممکن است کشور از طریق تعاملات دیپلماسی دفاعی و تجارت تسلیحات بر توانمندی‌های دفاعی خود بیفزاید که این افزایش توانمندی دفاعی به رغم اهمیت و ضرورت، به معنای افزایش خودکفایی نیست. در مقابل، تعریف پروژه‌های مشترک با کشورهای دوست می‌تواند در قالب انتقال دانش فنی و طراحی، انتقال فناوری و ایجاد زیرساخت ظرفیت تولید خودکفایی یک کالای دفاعی پیشرفته را برای کشور فراهم سازد. در واقع با رصد رشد کمی و کیفی چنین پروژه‌هایی در سطوح و بخش‌های مختلف صنایع دفاعی، بالاخص صنایع فناورانه و نوظهور، می‌توان از کیفیت حرکت بیش از پیش کشور به سمت خودکفایی دفاعی اطمینان حاصل کرد.

از طرف دیگر، باید توجه داشت که براساس آخرین پژوهش‌های انجام شده در سطح بین‌المللی، نرخ بازگشت سرمایه گذاری در صنایع دفاعی با توجه به ماهیت فناورانه و خاص آن در بلندمدت بالاتر از صنایع غیرنظامی دانسته شده است [۲۶]. با توجه به اینکه نیازهای دفاعی بنیادین در اغلب موارد در نسبت مستقیم با فناوری‌های نوین و پیشرفت‌های تحقیقاتی قرار دارند، از افزایش مقداری و نسبی سهم تحقیق و توسعه در بودجه دفاعی نیز می‌توان به عنوان یک شاخص و معیار در حوزه خودکفایی دفاعی یاد کرد. زیرا تحقیق و توسعه در امور دفاعی و امنیتی به عنوان موتور محرکه خودکفایی دفاعی قلمداد می‌شوند.

همان‌طور که در بخش اول گزارش اشاره شد، مسئله خودکفایی دفاعی به موجب تأثیر آن در رونق و توسعه اقتصاد دفاع به عنوان یک بخش از صنایع ملی نیز مورد توجه قرار دارد. با این حساب، حرکت کشور به سمت خودکفایی دفاعی در افزایش مقداری و نسبی سهم اقتصاد دفاع آشکار می‌شود. برای مثال، بررسی‌ها نشان داده که

شایان ذکر است که در سطح بعدی، قوانین برنامه‌های توسعه و بودجه‌های سالیانه به عنوان اسناد کلیدی و رسمی نیز به مسائل مرتبط با خودکفایی دفاعی پرداخته‌اند. برای مثال، قانون برنامه هفتم پیشرفت اهمیت تأمین منابع مالی مورد نیاز در حوزه دفاعی و تقویت زنجیره تأمین دفاعی را ذیل فصل (۲۲) مورد توجه قرار داده است. این قانون، دولت را مکلف ساخته تا حداقل پنج درصد از بودجه عمومی و درآمدهای اختصاصی را به موضوع تقویت بنیه دفاعی اختصاص داده و از تأمین صددرصدی آن اطمینان حاصل کند و مسئله هم‌افزایی میان صنایع دفاعی و سایر حوزه‌های صنعتی و استفاده از ظرفیت‌های ملی در نظام نوآوری و زنجیره تأمین دفاعی نیز در همین فصل مورد توجه قرار گرفته است.

۴-۵. نتایج

یکی از مهم‌ترین نکات در خصوص مطالعه ظرفیت‌شناسانه این است که نتایج به عنوان نقطه پایان و مقصد فعالیت به گونه‌ای تعیین شوند که امکان ارزیابی و سنجش آنها به صورت کمی یا کیفی فراهم باشد. در یک نگاه کلی، مهم‌ترین نتیجه‌ای که می‌توان از رهگذر شکوفایی ظرفیت‌های کشور برای خودکفایی دفاعی متصور بود، کاهش - یا در حالت آرمانی قطع کامل - وابستگی به جهان خارج در طراحی و تولید کالاهای دفاعی و همچنین ارائه خدمات مربوط به دفاع ملی است. با این حال، ارزیابی کمی این نتیجه امکان‌پذیر نیست و ارزیابی آن نیازمند بررسی کیفی و چندجانبه است. به طور کلی می‌توان با توجه به مفهوم خودکفایی و همچنین مباحث طرح شده در بخش‌های پیشین، به ارائه نتایج قابل ارزیابی متعددی پرداخت که کشور را در سنجش‌پذیر ساختن شکوفایی ظرفیت‌های خودکفایی در صنایع و خدمات دفاعی یاری کند. گزارش حاضر چند مؤلفه مشخص را به عنوان نتایج تعیین کرده که فصل مشترک آنها امکان‌پذیری ارزیابی و کمی‌سازی است. این مؤلفه‌ها عبارتند از:

- ۱ طراحی و تولید تجهیزات جدید با ماهیت فناورانه؛
- ۲ اجرای موفقیت‌آمیز پروژه‌های مشترک در حوزه تحقیق و توسعه، تولید یا خدمات دفاعی؛
- ۳ توسعه همجوشی نظامی - غیرنظامی؛
- ۴ افزایش سهم تحقیق و توسعه در بودجه دفاعی.

همچنان که در بخش نقاط قوت بحث شد، جمهوری اسلامی ایران در تولیدات نظامی، خودکفایی قابل توجهی دارد و واردات تسلیحاتی کشور در سال‌های اخیر ناچیز بوده است. با وجود این، لازم است که طراحی و تولید تجهیزات جدید با ماهیت فناورانه

به شاخص‌سازی و ارزیابی میزان توسعه همجوشی نظامی - غیرنظامی نیز در همین راستا مبادرت کرد که در بند «ب» ماده (۱۰۲) قانون **برنامه هفتم پیشرفت** نیز با توجه به آثار مثبت این همجوشی در سرریز فناوری‌های بخش دفاع به بنگاه‌های اقتصادی و همچنین دامن‌ساز زنجیره تأمین تأکید شده است.

۵-۵. خلاصه یافته‌ها براساس روش SOAR

با توجه به مباحث پیش‌گفته، جدول (۳) خلاصه یافته‌های گزارش براساس الگوی SOAR را در خصوص خودکفایی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در چهار حوزه نقاط قوت، فرصت‌ها، انتظارات و نتایج جمع‌بندی می‌کند:

توسعه صنایع دفاعی در کره جنوبی در فاصله سال‌های ۱۹۶۱ تا ۱۹۷۹ یکی از عوامل مؤثر در رشد ۴۶۰ درصدی اقتصاد این کشور بوده است و این صنایع، نقشی مؤثر در توسعه فناوری‌های نوین در کره جنوبی داشته‌اند [۴]. از این‌رو، رصد کمی و کیفی وضعیت اقتصاد دفاع (توسعه همجوشی نظامی و غیرنظامی) می‌تواند به‌عنوان یک شاخص در ارزیابی میزان شکوفایی ظرفیت‌های خودکفایی دفاعی کشور مورد مراجعه قرار گیرد. برای مثال، نرخ تولید و اشتغال در صنایع دفاعی، میزان ارزش افزوده کالاها و خدمات صادراتی در حوزه دفاع یا وضعیت واحدهای دانش‌بنیان فعال در حوزه دفاعی، نمونه‌هایی از شاخص‌های کمی قابل رصد در تقویت خودکفایی در صنایع دفاعی هستند. هم‌زمان، می‌توان

جدول ۳. خلاصه یافته‌های گزارش براساس الگوی SOAR

اجزای تحلیل	خلاصه یافته‌ها (مهم‌ترین مؤلفه‌ها)
نقاط قوت	وجود زیرساخت صنعتی - دفاعی بهره‌مندی از توانمندی‌های تولیدی بالفعل تاب‌آوری و تطبیق‌پذیری قابل توجه در صنایع دفاعی وجود نیروی انسانی متعهد و توانمند
فرصت‌ها	امکان بهره‌برداری از مشارکت‌های موجود با قدرت‌های غیرغربی وجود تقاضای فزاینده صادراتی در محصولات صنایع دفاعی
انتظارات (چشم‌اندازها)	(براساس قانون اساسی) به‌کارگیری همه امکانات برای خودکفایی در امور نظامی (براساس سیاست‌های کلی خودکفایی دفاعی - امنیتی) ممنوعیت واردات در نیازهای دفاعی جزء در حد ضرورت دستیابی به فناوری‌های برتر دفاعی برون‌سپاری فعالیت‌ها و مشارکت با سایر بخش‌های دولتی و غیردولتی توانمندسازی و به‌کارگیری نیروهای مستعد توسعه همکاری‌های دفاعی با سایر کشورها مقرون‌به‌صرفه سازی تولیدات دفاعی (براساس قانون برنامه هفتم پیشرفت) اختصاص حداقل پنج درصد از بودجه به تقویت بنیه دفاعی توجه به هم‌افزایی میان صنایع دفاعی و سایر حوزه‌های صنعتی استفاده از ظرفیت‌های ملی در نظام نوآوری و زنجیره تأمین دفاعی
نتایج (قابل ارزیابی)	طراحی و تولید تجهیزات جدید با ماهیت فناورانه اجرای موفقیت‌آمیز پروژه‌های مشترک در حوزه تحقیق و توسعه، تولید یا خدمات دفاعی و توسعه همجوشی نظامی - غیرنظامی افزایش سهم تحقیق و توسعه در بودجه دفاعی

مأخذ: همان.

و طراحی راهکار است. بدین معنا که یافته‌های تحلیل در سطوح مختلف با هدف شکوفاسازی و توسعه سازمان - در اینجا نهادها و سازمان‌های مرتبط با دفاع - مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرند. در

۵-۶. راهکارهای تقنینی، نظارتی و سیاستی
اولین و مهم‌ترین کاربرد تحلیل SOAR در یک مطالعه راهبردی، ترسیم و تعیین نقاط تمرکز و کمک به تعیین مسیر در سیاستگذاری

نیازهای ضروری هر نهاد برای محقق ساختن انتظارات مورد اشاره به صورت روشن، شفاف و اولویت‌بندی شده به نهاد بالادستی اعلام شده و اقدامات لازم برای تأمین آن نیازها در سطوح عالی مورد پیگیری قرار گیرد.

■ در همین راستا و ناظر بر اهمیت تدوین اسناد میانی، با توجه به تعیین ضرب‌الاجل چهارماهه برای تدوین آیین‌نامه اجرایی بند «ب» ماده (۱۰۲) قانون برنامه هفتم پیشرفت درباره هم‌افزایی صنایع دفاعی با سایر حوزه‌ها (توسعه هم‌جوشی نظامی - غیرنظامی)، ضروری است پیگیری‌های لازم از وزارت دفاع، ستاد کل نیروهای مسلح و سایر نهادهای مربوطه به منظور عملیاتی ساختن این بند انجام پذیرد.

■ نتایج مورد اشاره، در حقیقت نمونه‌ای از شاخص‌های سنجش پذیر هستند که با رصد و پایش مداوم آن می‌توان از موفقیت اقدامات توسعه‌ای در حوزه خودکفایی دفاعی اطمینان حاصل کرد. به منظور ارزیابی موفق این شاخص‌ها، لازم است بازوهای پژوهشی / نظارتی موجود در نهادهای مرتبط اقدام به جمع‌آوری اطلاعات منظم و محاسبه دوره‌ای این شاخص‌ها کنند و نتایج آن در قالب گزارش‌های مدیریتی به سمع و نظر مقامات بالادستی رسانده شود. کمیسیون امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس شورای اسلامی می‌تواند با توجه به نقش نظارتی خود در این بخش، نقش آفرینی فعال داشته باشد.

■ در همین راستا و با توجه به نقش برجسته مجلس شورای اسلامی در فرایند بررسی و ارزیابی بودجه‌های سالیانه، پیشنهاد می‌شود کمیسیون‌های تخصصی مرتبط نظارت مؤثر بر بودجه تخصیص یافته به تقویت زیرساخت‌های دفاعی و مسئله تحقیق و توسعه در بخش دفاع را از جمله موضوعات محوری تلقی کرده و برای ارتقای کمی و کیفی آن با سازمان برنامه و بودجه و دولت تعامل کنند.

ادامه براساس این یافته‌ها، به مهم‌ترین راهکارهای تقنینی، نظارتی و سیاستی در حوزه خودکفایی دفاعی اشاره می‌شود:

■ نقاط قوت مورد اشاره در جدول (۳) مهم‌ترین نقاط عزیمت برای خودکفایی دفاعی کشور به حساب می‌روند و از این حیث، حفظ و گسترش آنها، اولین الزام سیاستی خواهد بود. در این راستا می‌توان به تأمین منابع مالی لازم برای حفظ و ارتقای کیفیت زیرساخت صنعتی - دفاعی کشور و افزایش حمایت‌های مالی و غیرمالی از نیروی انسانی توانمند موجود در این حوزه اشاره کرد.

■ فرصت‌های مورد اشاره، مهم‌ترین حوزه‌های تمرکز سیاستی برای توسعه خودکفایی دفاعی را تعیین می‌کنند و در واقع، نشان می‌دهند تسهیلگری و تشریک مساعی حداکثری در کدام حوزه‌ها بیشتر قادر به خلق ظرفیت‌های جدید و توسعه دستاوردها خواهد بود. همان‌گونه که در متن نیز اشاره شد، بهره‌برداری از مشارکت با برخی قدرت‌های غیرغربی در راستای ارتقای خودکفایی دفاعی کشور از مسیر تعریف پروژه‌های مشترک ضروری است و باید در زمره اهداف اصلی تحرکات دیپلماسی دفاعی قرار داشته باشد. همچنین، لازم است برنامه مشخص و مدونی برای بهره‌برداری از فرصت‌های صادراتی در حوزه تسلیحات تدارک دیده شود. برای مثال، می‌توان اقدام به تعیین هدف کمی صادراتی برای یک دوره زمانی مشخص و بارصد و گزارش‌گیری مداوم در راستای تحقق این هدف حرکت کرد.

■ انتظارات مورد اشاره، در واقع چشم‌اندازهای کیفی موجود و مورد توافق برای خودکفایی دفاعی محسوب می‌شوند و از این حیث، خوشبختانه یک سند راهبردی معیار در کشور وجود دارد. پیشنهاد می‌شود دستگاه‌ها و نهادهای مرتبط با محوریت این اهداف و چشم‌اندازها، اقدام به تدوین اهداف جزئی / بخشی (تا حد ممکن سنجش‌پذیر) مربوط به خود کنند. هم‌زمان، لازم است

۶. جمع‌بندی

توانمندی‌های بالقوه کشور کمک کند. با به‌کارگیری روش SOAR به‌عنوان یک الگوی ارزیابی ظرفیت‌شناسانه در مطالعات راهبردی، می‌توان دریافت که با توجه به تلاش چند دهه‌ای جمهوری اسلامی ایران برای دستیابی به خودکفایی دفاعی، ایران نقاط قوت قابل توجهی در این حوزه دارد که وجود زیرساخت صنعتی - دفاعی و توانمندی‌های تولیدی بالفعل مهم‌ترین موارد آن هستند. علاوه بر این نقاط قوت، جمهوری اسلامی ایران فرصت‌های بسیاری نیز

مسئله خودکفایی دفاعی به‌موجب ذهنیت و ضرورت در راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران جانمایی شده و از ابتدای انقلاب تاکنون، دستاوردهای بسیاری در این عرصه وجود داشته است. بدین اعتبار و با توجه به روندهای بین‌المللی، به نظر می‌رسد که پیگیری خودکفایی دفاعی به‌عنوان یک هدف راهبردی مهم، اهمیتی ویژه دارد. با توجه به ماهیت توسعه‌ای این مسئله، اتخاذ رویکرد مثبت‌نگر ضرورتی ویژه دارد و می‌تواند به شکوفایی

همچون تقویت بیش از پیش زیرساخت صنعتی - دفاعی، افزایش سهم تحقیق و توسعه از بودجه دفاعی یا توسعه همجواری نظامی - غیر نظامی وجود دارند که با صد مداوم آنها می توان درباره پیشرفت برنامه خود کفایی در کشور اظهار نظر کرد. علاوه بر این، تحقق سیاست های کلان دفاعی و فصل بیست و دوم قانون برنامه هفتم پیشرفت جهت ارتقای بیش از پیش توان خود کفایی دفاعی، تقویت بنیه دفاعی و ارتقای توان بازدارندگی کشور ضروری است.

از منظر مشارکت با سایر قدرت ها، تقاضای فزاینده صادراتی و مزیت های معنایی برای توسعه خود کفایی در صنایع و خدمات دفاعی در اختیار دارد. اسناد بالادستی موجود بالاخص سیاست های کلی نظام در موضوع خود کفایی دفاعی و امنیتی، چشم انداز بسیار خوبی از منظر کیفی درباره ابعاد مختلف خود کفایی دفاعی برای کشور ترسیم کرده اند که می تواند در تدوین برنامه ها و اهداف جزئی / بخشی مورد مراجعه قرار گیرد. همچنین، شاخص هایی

منابع و مآخذ

- [1] M. Irfan, S. R. Nidar, Y. Azis and S. Widiyanto, "Self-reliant in defense industries: Case study Indonesia", Cogent Business & Management, VOL. ,10 NO.2023, 3 .
- [2] C. Kurc, "Between Defence Autarky and Dependency", Defence Studies, VOL. ,17 NO.3 , pp. 260-281, 2017.
- [3] K. Narayan, "Doctrine of Self Reliance in Defence Technologies", Journal of Defense Studies, 2010.
- [4] صفری، ع. الگوی مشارکت نیروهای نظامی در فعالیت اقتصادی: بررسی تجارت جهانی، شماره مسلسل ۱۹۹۹۲، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، تهران، ۱۴۰۳.
- [5] S. Misra, "National Security and Role of Self-Reliance in Military Capability", Indian Defence Review 22, April 2024 . Available: <https://indiandefencereview.com/national-security-and-role-of-self-reliance-in-military-capability/>.
- [6] E. Pace, "U.S. Influence on Iran: Gigantic and Diverse", The New York Times 30, Aug 1976 . Available: <https://www.nytimes.com/1976/08/30/archives/us-influence-on-iran-gigantic-and-diverse-u-s-influence-on-iran.html>.
- [7] عسگری، ش. «صنایع نظامی ایران در دوران محمدرضا پهلوی»، مؤسسه مطالعات و پژوهش های سیاسی، ۵ بهمن ۱۴۰۰. Available: https://psri.ir/?id=4zez6lz2#_ftn5
- [8] ع. روشنی و ن. پورحسن. «جایگاه سیاست خودکفایی تسلیحاتی در راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران»، تألیف کنفرانس ملی اندیشه های نوین و خلاق در مدیریت، حسابداری، مطالعات حقوقی و اجتماعی، خوی، ایران، ۱۳۹۷.
- [9] SIPRI, "MILITARY SPENDING AND IMPORT BY IRAN, SAUDI ARABIA, QATAR AND THE UAE", Stockholm International Peace Research Institute, Stockholm 2019.
- [10] SIPRI, "Trends in International Arms Transfers, 2023", SIPRI, March 2024 . Available: <https://www.sipri.org/publications/2024/sipri-fact-sheets/trends-international-arms-transfers-2023>.
- [11] M. A. Khorasani, L. Hatami and D. Kiakojoori, "Strategic Planning of Rural Tourism Development Using SOAR Model", Journal of Sustainable Rural Development, VOL1, NO2017, 2 .
- [12] M. L. Cole and J. M. Stavros, "SOAR: A Framework to Build Positive Psychological Capacity in Strategic Thinking, Planning, and Leading", Theoretical approaches to multi-cultural positive psychological interventions, Springer 2019.
- [13] J. M. Stavros and G. Hinrichs, Thinbook of SOAR: Creating strengths-based strategy, Thin Book Publishers 2009.
- [14] بوزان، ب. مردم، دولت ها و هراس. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۴۰۱.
- [15] DIA, "Iran Military Power", Defense Intelligence Agency 2019 . Available: https://www.dia.mil/portals/110/images/news/military_powers_publications/iran_military_power_lr.pdf.
- [16] Iran WaTch, "Iran's Missile Program", Iran Watch . Available: <https://www.iranwatch.org/weapon-programs/missile>.
- [17] F. Hinz, "Far from museum pieces, Iranian missile, munition, and UAV ambition on display", Military Balance Blog 1, December 2023 . Available: <https://www.iiss.org/online-analysis/military-balance/2023/11/far-from-museum-pieces-iranian-missile-munition-and-uav-ambition-on-display/>.
- [18] K. Katzman, "Iran's Foreign and Defense Policies", Congressional Research Services 11, Jan 2021 . Available: <https://sgp.fas.org/crs/mideast/R44017.pdf>.
- [19] خیر آنلاین، «دریادار سیاری: بیش از ۹۰ درصد تجهیزات دفاعی در داخل کشور ساخته می شود»، وبگاه خیر آنلاین، ۲۵ بهمن ۱۴۰۳. Available: khabaronline.ir/xndc2
- [20] وزارت کشور، «تعداد شرکت های دانش بنیان بیش از ۲۰۰ برابر افزایش یافت»، وزارت کشور، ۲۹ بهمن ۱۴۰۲. Available: moi.ir/x3TKL
- [21] مقام معظم رهبری. «بیانیه گام دوم خطاب به ملت ایران»، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه ای، ۲۲ بهمن ۱۳۹۷. Available: <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>.
- [22] ظرفیت های توسعه دیپلماسی فناوریانه دفاعی جمهوری اسلامی ایران (مطالعه موردی: همکاری پهبادی با تاجیکستان) مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۸۲۹۲، ۱۴۰۱.
- [23] بازار جهانی تسلیحات / گزارش مؤسسه تحقیقات صلح استکهلم نشان می دهد ایران هجدهمین صادرکننده تجهیزات نظامی است»، روزنامه هم میهن، ۲۲ اسفند ۱۴۰۳. Available: <https://hammihanonline.ir/fa/tiny/news-34282>.
- [24] مقام معظم رهبری، «بیانات در دیدار تولیدکنندگان و فعالان اقتصادی»، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه ای، ۱۰ بهمن ۱۴۰۲. Available: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=55070>.
- [25] مقام معظم رهبری، «بیانات در دیدار کارکنان و خانواده های ناوگروه ۸۶ نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران»، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه ای، ۱۵ مرداد ۱۴۰۲. Available: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=53506>
- [26] H. Erken, M. Every and W. Remmen, "The economic returns on defense R&D", Rabobank 15, Jan 2025 . Available: <https://www.rabobank.com/knowledge/q011462800-the-economic-returns-on-defense-r-d>.

گزیده سیاستی

مطابق روش SOAR، جمهوری اسلامی ایران در حوزه خودکفایی دفاعی، نقاط قوت و فرصت‌های قابل توجهی دارد. اسناد بالادستی موجود در موضوع خودکفایی دفاعی، چشم‌انداز مناسبی برای کشور ترسیم کرده‌اند که می‌تواند در تدوین برنامه‌های جزئی/بخشی مورد مراجعه قرار گیرد.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir